IMOM BUXORIY VA IMOM TERMIZIYNING HADIS ILMIGA QÕŞGAN HISSASI: ILMIY MEROS VA USLUBIY QIYOS

BAHROMOV UMID
ŞAHRISABZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ÕQITUVCHISI

OYBEKOVA DILNURA
ŞAHRISABZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI TALABASI
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24440419

Annotatsiya: Mazkur maqolada buyuk muhaddislar — Imom Buxoriy va Imom Termiziyning hadis ilmi taraqqiyotiga qõşgan ulkan hissasi, ularning boy ilmiy-ma'naviy merosi hamda hadislarni jamlash, saralash va tasniflashdagi õziga xos uslublari qiyosiy jihatdan tahlil qilingan. Xususan, "Al-jome' as-sahih" va "Sunani Termiziy" asarlarining tuzilishi, hadislarning sahihlik darajasini aniqlash mezonlari hamda fiqhiy masalalarni yoritishdagi metodologik farqlar ochib berilgan.

Kalit sõzlar: Imom Buxoriy, Imom Termiziy, hadis ilmi, "Al-jome' as-sahih", "Sunani Termiziy", uslubiy qiyos, isnod, sahih, hasan, ilmiy meros.

Аннотация :В данной статье в сравнительном аспекте анализируется огромный вклад великих мухаддисов — Имама аль-Бухари и Имама ат-Тирмизи в развитие науки о хадисах, их богатое научно-духовное наследие, а также своеобразные методы сбора, отбора и классификации хадисов. В частности, раскрыты структура трудов «Аль-Джами ас-Сахих» и «Сунан ат-Тирмизи», критерии определения достоверности хадисов и методологические различия в освещении фикховых вопросов.

Ключевые слова: Имам аль-Бухари, Имам ат-Тирмизи, наука о хадисах, «Аль-Джами ас-Сахих», «Сунан ат-Тирмизи», сравнительный анализ, иснад, сахих, хасан, научное наследие.

Abstract : This article comparatively analyzes the immense contribution of the great hadith scholars—Imam al-Bukhari and Imam al-Tirmidhi—to the development of hadith science, their rich scientific and spiritual heritage, as well as their distinct methods of collecting, selecting, and classifying hadiths. Specifically, it examines the structure of "Al-Jami' as-Sahih" and "Sunan al-Tirmidhi," the criteria for determining the authenticity of hadiths, and the methodological differences in addressing jurisprudential issues.

Keywords: Imam al-Bukhari, Imam al-Tirmidhi, hadith science, "Al-Jami' as-Sahih", "Sunan al-Tirmidhi", methodological comparison, isnad, sahih, hasan, scientific heritage.

KIRIŞ : Islom sivilizatsiyasi va ma'naviyati tarixida Movarounnahr zaminidan yetishib çiqqan buyuk allomalarning õrni beqiyosdir. Ayniqsa, IX asr hadis ilmining "oltin davri" sifatida e'tirof etilib, bu davrda hadislarni tizimli ravişda jamlash, ularni soxta va zaif rivoyatlardan tozalash hamda ilmiy asosda tasniflash ishlari yuksak cho'qqiga chiqdi. Ushbu tarixiy jarayonda Imom Abu Abdulloh

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy hamda uning eng sadoqatli shogirdi Imom Abu Iso Muhammad ibn Iso at-Termiziyning ilmiy faoliyati hal qiluvchi ahamiyat kasb etdi.

Har ikki buyuk muhaddis nafaqat õz davrining yetuk olimlari, balki keyingi asrlar hadisshunoslik maktabining nazariy va amaliy asoslarini yaratgan mutafakkirlardir. Ularning asarlari asrlar davomida islom olamida Qur'oni Karimdan keyingi eng muhim manbalar qatorida e'zozlanib kelmoqda. Bugungi kunda milliy va ma'naviy merosimizni chuqur õrganish, ulug' ajdodlarimizning ilmiy metodologiyasini tahlil qilish yosh avlodning ilmiy tafakkurini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.[1]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA : Imom Buxoriy va Imom Termiziyning hayoti, ilmiy safarlari va asarlari bõyicha o'rta asrlardan boshlab ko'plab manbalar yaratilgan. Xususan, Xatib Bag'dodiy, Ibn Hajar Asqaloniy, Zahabiy kabi tarixchi va muhaddislarning asarlarida bu ikki allomaning ustoz-shogirdlik munosabatlari, xotira quvvati hamda hadis tanlashdagi talabchanligi haqida qimmatli ma'lumotlar keltirilgan. Zamonaviy davrda esa Uvatov, Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf hamda qator xorijiy sharqshunos olimlar tomonidan ularning ilmiy merosi keng tadqiq etilgan.

Tadqiqot jarayonida tarixiylik, qiyosiy-tipologik tahlil, manbashunoslik va tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi. Ustoz va shogird tomonidan yaratilgan asosiy hadis to'plamlarining ichki tuzilishi, boblanish tartibi, roviylar zanjirini tekshirish talablari hamda fiqhiy xulosalar chiqarish uslublari o'zaro qiyosiy tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR : Imom Buxoriyning hadis ilmidagi eng katta xizmati shundaki, u islom tarixida ilk bor faqat eng ishonchli, ya'ni "sahih" hadislarni o'z ichiga olgan "Al-jome' as-sahih" ("Sahihi Buxoriy") asarini yaratdi. Alloma olti yuz mingga yaqin hadisni yoddan bilgan holda, ular orasidan eng qat'iy ilmiy mezonlar asosida takrorlari bilan yetti mingdan ortiq hadisni tanlab olgan. Imom Buxoriy biror hadisni sahih deb topishi uchun roviylarning nafaqat adolatli va kuchli xotiraga ega bo'lishini, balki ustoz va shogirdning bir zamonda yashagani va shaxsan uchrashgani aniq isbotlanishini shart qilib qo'ygan.

Imom Termiziy esa ustozining ilmiy an'analarini davom ettirgan holda hadisshunoslikka yangicha nazariy tushunchalar va amaliy qulayliklar olib kirdi. Uning "Al-jome' as-sunan" ("Sunani Termiziy") asari "Sihohi sitta" (Olti ishonchli to'plam) tarkibidan munosib o'rin egallagan. Imom Termiziy hadislarni darajalarga ajratishda "sahih" va "zaif" tushunchalari orasidagi "hasan" (yaxshi, maqbul) hadis atamasini keng ilmiy muomalaga kiritdi va uning aniq ta'rifini ishlab chiqdi. Bu esa hadis ilmi nazariyasi — mustalahul hadis fanining rivojlanishida muhim burilish yasadi.[2]

Ikki buyuk muhaddisning uslubiy qiyosi ularning asarlaridagi bir qator o'ziga xos jihatlarni yaqqol namoyon etadi. Birinchidan, hadis tanlash mezonlari bo'yicha Imom Buxoriy faqat eng yuqori darajadagi sahih hadislarni jamlashni maqsad qilgan bo'lsa, Imom Termiziy fiqhiy hukmlarga dalil bo'la oladigan sahih va hasan hadislar bilan birga, ba'zi zaif hadislarni ham keltirib, ularning zaiflik sababini (illatini) ilmiy jihatdan izohlab bergan.

Ikkinchidan, asarlarning tuzilishi va fiqhiy yondashuvda ham muhim farqlar ko'zga tashlanadi. Imom Buxoriy o'z asarida boblarga sarlavha qo'yish orqali o'zining chuqur fiqhiy qarashlarini ifodalagan. U ko'pincha bitta hadisni turli bo'limlarda takroran keltirib, undan chiqadigan turli huquqiy va axloqiy hukmlarga ishora qilgan. Imom Termiziy esa hadislarni takrorlashdan qochib, har bir hadisdan so'ng o'sha masala yuzasidan sahobalar, tobeinlar hamda mashhur faqihlarning (Imom Molik, Shofe'iy, Ahmad ibn Hanbal, Ishoq ibn Rohavayh kabi olimlarning) fikr-mulohazalarini keltirib o'tgan. Shu jihatdan "Sunani Termiziy" nafaqat hadis to'plami, balki qiyosiy fiqh ensiklopediyasi vazifasini ham o'taydi.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Uchinchidan, roviylar va hadis illatlarini bayon qilish uslubida Imom Termiziy o'ziga xos maktab yaratgan. U har bir hadisning yakunida uning darajasini ("sahih", "hasan", "hasan sahih", "g'arib" kabi iboralar bilan) ochiq ko'rsatib borgan hamda o'sha mavzuda boshqa sahobalardan ham rivoyatlar borligini ("va fil-bob an fulon...") eslatib o'tgan. Imom Buxoriyda esa hadisning sahihligi asarning umumiy shartidan kelib chiqqanligi sababli har bir hadis ostida alohida baho berilmagan.[3]

Shuningdek, har ikki allomaning ilmiy merosi faqat asosiy hadis to'plamlari bilan cheklanmaydi. Imom Buxoriyning "Al-adab al-mufrad", "At-tarix al-kabir", "At-tarix as-sag'ir" asarlari axloq-odob va roviylar tarixini o'rganishda bebaho manba bo'lsa, Imom Termiziyning "Ash-shamoil an-nabaviyya" va "Kitob al-ilal" asarlari Payg'ambarimizning (s.a.v.) shaxsiy fazilatlari hamda hadis nuqsonlarini aniqlash ilmining durdonalari sanaladi. Ustoz va shogird o'rtasidagi ilmiy hamkorlik shunchalik kuchli bo'lganki, Imom Buxoriy shogirdiga: "Men sendan foydalanganimchalik sen mendan foydalanmading", deya yuksak baho bergan.[4]

XULOSA : Xulosa qilib aytganda, Imom Buxoriy va Imom Termiziy hadis ilmining nazariy va amaliy asoslarini mukammal darajaga olib chiqqan buyuk mutafakkirlardir. Imom Buxoriy hadislarni saralashda misli ko'rilmagan aniqlik va qat'iy mezonlarni joriy etib, eng ishonchli hadislar to'plamini yaratgan bo'lsa, Imom Termiziy hadislarni tasniflash, ularning darajasini izohlash va fiqhiy mazhablar qarashlari bilan bog'lab tahlil qilish uslubini takomillashtirdi.[5]

Ushbu ikki allomaning ilmiy merosi bir-birini to'ldiruvchi yaxlit ilmiy tizimni tashkil etadi. Ularning uslubiy yondashuvlarini qiyosiy o'rganish islom manbashunosligi, hadisshunoslik va huquqshunoslik tarixini chuqur anglashga, shuningdek, ajdodlarimizning yuksak ilmiy salohiyati va haqiqatparvarlik tamoyillarini keng targ'ib etishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Imom Buxoriy. Al-jome' as-sahih. – Toshkent.
2. Imom Termiziy. Sunani Termiziy. – Toshkent.
3. Imom Buxoriy. Al-adab al-mufrad. – Toshkent.
4. Imom Termiziy. Ash-shamoil an-nabaviyya. – Toshkent.
5. Uvatov U. Ikki buyuk donishmand. – Toshkent: Sharq, 2005.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.